

ПРОБЛЕМИ ПОЉОПРИВРЕДЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И МЕРЕ ЗА ПРЕВАЗИЛАЖЕЊЕ КРИЗЕ*

Р. Пејановић¹, Д. Цвијановић², З. Његован¹, Н. Тица¹, Д. Живковић³

Резиме: Аутори разматрају актуелне проблеме пољопривреде Републике Србије, поводом светске економске кризе, која се негативно одражава и на пољопривреду, која се иначе већ налази у дугорочној кризи, која се испољава кроз перманентно неповољан економски положај пољопривреде. Аутори издвајају четири групе проблема: неповољна поседовна структура и неорганизованост робних произвођача; неуређеност тржишта аграрних производа; неконкурентност; неадекватна улога државе. Аутори предлажу мере и акције за заустављање негативних трендова у пољопривреди.

Кључне речи: криза, пољопривреда, проблеми, транзиција, аграрна политика, тржиште, држава, пословно повезивање, мере и акције.

1. Увод

Светска економска и финансијска криза негативно су се одразиле и одражавају на (пољо)привреду Републике Србије. Влада Р. Србије предузима мере и акције у циљу ублажавања последица кризног удара. Пољопривреда,

* Рад је део уводног реферата саопштеног у оквиру округлог стола под називом „Како зауставити негативне трендове у пољопривреди“, који је одржан 23. IV 2009. на Пољопривредном факултету у Новом Саду у организацији Факултета и Академије инжењерских наука Србије.

¹ Др Радован Пејановић, ред. проф., др Зоран Његован, ред. проф., др Недељко Тица, ред. проф., Департман за економику пољопривреде и социологију села, Пољопривредни факултет, Нови Сад.

² Др Драго Цвијановић, ванр. проф., Институт за економику пољопривреде, Београд,

³ Др Драгић Живковић, ред. проф., Институт за агрономију, Пољопривредни факултет, Земун.

на жалост, и овога пута трпи и трпеће највеће последице, јер се није опоравила ни од дугог кризног циклуса из 1990-их година прошлог века.

Криза у нашој пољопривреди траје веома дуго. Узроци кризе су многобројни и своде се на **перманентно неповољан економски положај пољопривреде**. Реч је о погрешном системском односу према пољопривреди. Уместо да се улаже (инвестира) у ову стратешку привредну грану, са изразитим компаративним предностима, у Србији се одвија ретроградни процес – дезинвестирања. Учешће аграрног буџета у укупном државном буџета сведен је на свега око 2,5% (2009) у односу на 5,3 одсто (2005). При том учешће пољопривреде у БДП-у износи 10,82% (2008), што говори о великом **раскорак** између онога што пољопривреда даје у односу на оно што се даје овој важној привредној грани, која уз то, већ неколико година заредом, бележи суфицит у спољно-трговинској размени са иностранством, што је индикатор наших могућности и шанси.

Као последица **дезинвестирања**, али и климатског фактора, који је код нас занемарен, дешава се да је за последњих девет година (2000-2008) стопа раста наше пољопривредне производње била негативна чак у шест година (2000, 2002, 2003, 2005, 2006, 2007), док је позитивна стопа остварена у само три године (2001, 2004, 2008). Не чуди стога, али озбиљно упозорава, податак да је у српским селима 200.000 празних кућа, што говори о забрињавајућим процесима **деаграризације и демографског пражњења наших села**.

Четири групе **проблема**, по нашем мишљењу, тиште нашу пољопривреду. Они трају веома дуго, али посебно долазе до изражаја данас, у условима силовитих удара светске економске кризе, која озбиљно угрожава нашу целокупну привреду, посебно пољопривреду. Ми ћемо их елаборирати кроз следеће поднасловe.

2. Неповољна поседовна структура пољопривреде и неорганизованост робних произвођача

У економској структури наше пољопривреде већ дуго времена доминира **ситна робна производња** (просечно око три хектара у односу на око 20 ха у ЕУ), на нашим малих газдинствима. Транзиција није успела да реши овај крупан проблем.

Газдинства средње величине (од 1-5 ха) којих је у Србији чак 76,8% (према попису из 2002.) имају карактеристике **полунатуралних газдинстава**:

- неспецијализована, „сваштарска“ газдинства,

- рентирају мала земљишта,
- мало упошљавају радну снагу,
- имају застарелу механизацију,
- мале су економске снаге,
- недостатак инвестиција,
- кредитна задуженост,
- низак ниво коришћења наводњавања,
- неповољна старосна структура,
- неповољна образовна структура,
- одсуство предузетничких идеја и иницијатива,
- мали приноси,
- мали тржишни вишкови.

Што се тиче **великих газдинстава** она су прошла и пролазе кроз процес приватизације. У многим случајевима приватизација је била неуспешна, са огромним негативним последицама и са аспекта производње и са аспекта запослености.

Постоје, међутим, примери врло успешне приватизације. Та предузећа треба прихватити као наше узорне пољопривредне компаније, а не посматрати их са предрасудама, стереотипима, или чак идеолошким предзнацима.

Неорганизованост у нашој пољопривреди огледа се кроз: недовољну организованост пољопривредних произвођача кроз удружења, задруге, кластере; недовољно је развијена кооперација и уговорна производња; нерегулисани услови откупа и откупне цене (углавном на штету примарних произвођача); откупљивачи (углавном) не поседују ХАЦЦП сертификат, њихова тражња је нестабилна (осцилаторна) и прилагођена сопственим потребама, а на штету примарних произвођача; систем плаћања је нерегулисан (дуг, неизвестан и на штету примарних произвођача); високо учешће прекупаца (посебно у откупу стоке); препуштеност робних произвођача суровим „ћудима“ тржишта и неизвесној судбини пословања. Пословно повезивање робних пољопривредних произвођача могло би да има значајне позитивне ефекте: јефтинија набавка инпута, лакши и сигурнији пласман, размена знања и искустава, приступ повољнијим кредитима, јефтинија и бржа сертификација, развој робне марке, боља едукација и обука, правна заштита, итд. Једном речју, постигла би се већа конкурентност робних произвођача.

3. Неуређеност тржишта аграрних производа

Транзиција наше привреде оставила је погубне последице по пољопривреду. Административни модел управљања замењен је либералним тржишним моделом привређивања. При том тржиште, као кључна институција модерног демократског друштва, **није уређено**, што се негативно одражавало и одражава на субјекте привређивања у пољопривреди. Тржиште, поред тога, **није развијено ни ефикасно**, ни када је у питању тржиште роба, тржиште новца, тржиште капитала, тржиште радне снаге, тржиште закупа и промета земљишта (застарели регистар земљишта и катастарски систем, нерешено питање друштвене својине у задругама, недовршена регистрација, итд.).

Неуређено тржиште пољопривредних производа огледа се у следећем:

- **Монополизованост тражње.** Тржиштем доминира неколико прерађивача (олигопола) који се кроз картел договарају, посебно по питању откупних цена пољопривредних производа;
- **Атомизираност понуде.** Велики број ситних пољопривредних произвођача на страни понуде (погодност за монополизацију);
- Велики проценат тржишта је у **нерегулисаним токовима** откупа и плаћања (нпр. високо учешће „прекупаца“ у откупу стоке, итсл.);
- **Нестабилност цена** пољопривредних производа, праћена диспаритетима цена, посебно у сточарству.
- Неефикасни **инспекцијски органи** у регулисању тржишта (ветеринарска, санитарна, фитосанитарна, пољопривредна и друга инспекција);
- Недостатак **откупно-дистрибутивних** центара и задруга у функцији пласмана и дистрибуције;
- Недовољно развијено **робно берзанско тржиште**;
- Неефикасан систем **робних резерви**;
- Домаће тржиште је **малог обима и ниске куповне моћи**,
- Страно тржиште је захтевно, споро се и недовољно **осваја**.

4. Неконкурентност

Конкурентност је императив модерног тржишног привређивања. У развијеним привредама све је подређено конкурентности и на микро и на макро нивоу. Транзиција није код нас, на жалост, направила од пољопривреде модерну ефикасну и профитабилну привредну делатност. Економски

субјекти у пољопривреди нису трансформисани у економски јаке и способне робне произвођаче, који могу равноправно да се носе на све захтевнијем светском тржишту. Суфицит у спољно-трговинској размени аграрним производима, који остварује наша земља од 2004. године, више је индикатор наших потенцијалних могућности, него наше стварне конкурентности.

Неконкурентност наших пољопривредних произвођача и пољопривредних производа, огледа се у следећем:

- Наша пољопривредна производња је **скупа и неефикасна** (и трошковно и ценовно);
- **Екстензивност** наше укупне пољопривредне производње (0,30 условних грла стоке по хектару, у односу на 0,98 у ЕУ). Екстензивност је последица релативно ниске продуктивности, неефикасне земљишне политике, застареле техничко-технолошке опремљености, ниског нивоа пословне повезаности;
- Неповољан **пословни амбијент** (релативно висок индекс пословне и политичке нестабилности);
- **Квалитет** производа не задовољава, у довољној мери, стандарде ЕУ (споро увођење стандарда квалитета, спор развој квалитета кроз знање и иновације, споро увођење ХАЦЦП програма – самосталног или интегрисаног са ИСО 9001, споро увођење ГЛОБАЛГАП-а);
- Највећи део наших извезених пољопривредних производа садржи велики удео примарних производних фактора, а **мали део додатне вредности** (знање примењено кроз технологију и маркетинг);
- Неразвијеност фаза **дистрибуције, промоције** и других маркетиншких активности везаних за пољопривредне производе;
- У нестабилним и неизвесним условима привређивања **предузетништво** и предузетнички дух су недовољно развијени.

5. Неадекватна улога државе

Ни друга важна институција привређивања, држава, није код нас у процесу транзиције доживела адекватну трансформацију. С једне стране, остала је у „главама“ робних произвођача жеља за патерналистичком улогом државе, а с друге стране држава се показала и показује немоћном и са недефинисаном улогом у креирању и спровођењу „правила игре“.

Неадекватна улога државе у пољопривреди огледа се у следећем:

- Необјашњиво и неприхватљиво **низак аграрни буџет** (око 2,5 одсто од укупног буџета);

- Непостојање **националне стратегије** за пољопривреду и рурални развој;
- Недовољност **подстицаја** пољопривредне производње и руралног развоја и то кроз: непосредне подстицаје – премије, подстицаји за производњу, регреси, подршка некомерцијалним газдинствима, тржишне подстицаје – извозни подстицаји, трошкови складиштења, кредитна подршка, структурне подстицаје – мере руралног развоја, побољшање заштите и квалитета пољопривредног земљишта, мере институционалне подршке;
- Неизграђен **регистар** пољопривредних газдинстава;
- Неразвијена мрежа **саветодавне службе**;
- Неизграђен **систем евидентирања и извештавања** у пољопривреди: непостојање система пољопривредних књиговодствених података (ради праћења прихода и трошкова газдинстава), непостојање интегрисаног пољопривредног **информационог система**;
- Неефикасност **мера аграрне и руралне политике** (недовољна **заштита** домаће аграрне производње, између осталог и акцијом „Купујмо домаће“; **нерешеност** пољопривредних пензија, пољопривредних дугова, и тсл.);
- Проблем **аграрног законодавства**, које је непотпуно и које касни у доношењу;
- Неадекватна **земљишта политика** (што се огледа кроз постојећи закон о пољопривредном земљишту, који доводи до озбиљних проблема у примени);
- Недостатак **институција** (нпр. развојна банка, агенција за храну, и тсл.);
- Изостанак планске функције (неолиберални концепт управљања пољопривреде).

6. Предлог мера и акција

Нужне су многобројне мере и акције како би се ублажили удари глобалне економске кризе и како би се **зауставили негативни трендови** у нашој пољопривреди који прате транзицију:

- Светска економска криза тражи прилагођавање у свим областима, па и у пољопривреди. Рационалност, економичност и продуктивност су императиви и на микро и на макро нивоу. За бржи излазак из кризе потребно је **стимулисати развој пољопривреде**, субвенцијама и кредитима, као и улагањем у системе за наводњавање, преко јавних радова (и средствима НИП-а).

- **Нужна је и промена концепта управљања пољопривредом.** Либерални концепт са својим чувеним начелом: “Пустите ствари нека иду својим током” (лаиссе фаире) доживео је и доживљава крах и у развијеним земљама. У пољопривреди је то долазило до изражаја кроз поруку пољопривредницима: „Ви најбоље знате шта треба да радите“, као и кроз неконтролисан увоз свега и свачега. Нужан је нови концепт заснован на партнерској (а не патерналистичкој) улози државе и регулисаном тржишту, заштићеном од монополског утицаја, у коме је слободна конкуренција „мотор“ напретка. Потребна су чврста “правила игре”, којих ће се сви учесници строго и доследно придржавати. Држава је одговорна за успостављање правила, за обезбеђивање услова за њихову примену, као и за стабилност пословања (пословни амбијент). Потребно је реafirмисати планску функцију, засновану на модерним економским принципима, по угледу на развијене земље.
- Доношењем и доследним спровођењем **програма развоја** (или стратегије развоја) **пољопривреде, прехранбене индустрије и руралног развоја**, савремена, индустријализована као и органска пољопривреда и прехранбена индустрија могу бити основа развоја целокупне привреде и значајно допринети бржем развоју осталих грана привреде Републике Србије, те на тај начин помоћи привреди у превладавању економске кризе.
- **Ребалансом буџета** треба издвојити знатно већи износ средстава за аграрни буџет, како би се зауставили негативни трендови, посебно у сточарству и оживели пољопривреда и село, као и реализовали европски пројекти конкурентности и руралног развоја. При том је потребан селективан приступ у трошењу буџета, са јасно утврђеним критеријумима. Инвестирати у добро осмишљене и профитабилне пројекте (као нпр. наводњавање, нова техника и технологија, итсл.).
- Потребна је **нова аграрна политика**, која ће као носиоце пољопривредног развоја назначити регистрована **комерцијална газдинства**, што укључује (равноправно) и породична и крупна газдинства. Нова аграрна политика подразумева веће ангажовање државе у подстицању пољопривредног и руралног развоја, у регулисању тржишта пољопривредних производа, спољно-трговинској политици аграрних производа, итд.
- Убрзати процес доношења и примене новог, модерног **аграрног законодавства**, заснованог на стандардима и принципима Европске уније.

- Редефинисати и оживети улогу **робних резерви** као инструмента аграрне политике, којим се регулише нормално функционисање друштвене аграрне репродукције и обезбеђује стално одржавање равнотежног нивоа производње и потрошње. То је веома значајно за стабилност тржишта и цена аграрних производа. Потребно је, с тим у вези, вратити ову институцију у надлежност Министарства пољопривреде.
- Нужно је водити адекватну и доследну **земљишну политику**, као скуп мера путем којих се може утицати на рационално и одрживо коришћење пољопривредног земљишта, као ретког и вредног ресурса којим располаже наша земља. При том се мора водити политика укрупњавања земљишта, јер је ситан земљишни посед озбиљна кочница модерном, тржишном развоју пољопривредне производње.
- Подстицати и организовати модерно **пословно повезивање субјеката у агробизнису**, кроз удружења, задруге, кластере, коморе, лобинг асоцијације, невладине организације. Када су у питању задруге потребно је новим законом о задругарству решити проблем друштвене својине многих садашњих задруга. Реафирмисати **кооперацију**, посебно између великих, малих и средњих газдинстава.
- Подстицати развој предузетништва у агробизнису, кроз имплементацију концепта интегралног руралног развоја развијати **мултифункционалну пољопривреду**, а кроз нови концепт регионалног развоја убрзати локални економски развој.
- Улагати у науку, истраживање, образовање, саветодавство. Једном речју, у **знање**, које је једини фактор који не подлеже закону опадајућих приноса, већ напротив омогућава деловање закона растућих приноса. То потврђује и искуство наше земље, где је агрономска наука и струка дала и даје значајне резултате.

Литература

1. Agriculture, Main statistics 2005-2006, European Commission, 2007.
2. Антон Пушкарић, Драго Цвијановић, Жељко Арсенијевић (2009): „Извоз као фактор подстицања производње ратарских производа“, Зборник научних радова XXIII Саветовање агронома, ветеринара и технолога, Вол. 15 бр. 1-2 (2009); УДК/DC 167.7:3; YU ISSN: 0354-1320; Институт ПКБ АГРОЕКОНОМИК, Београд; УДК: 633-1/-9+339.564 (оригинални научни рад); ЦИП 63, COBISS.SR-ID 105536775; стр. 49-57.
3. Богданов, Наталија: Мала рурална домаћинства у Србији и рурална непољопривредна економија, УНДП, Београд, 2007.

4. Branko Mihailović, Jonel Subić, Drago Cvijanović (2007): *Makroeconomic indicators of investmens moving in Serbia in period 2000-2005*. **Plenum**. Proceedings of the Seventh International Symposium “Investments and Economic Recovery”, May 25 - 27, 2007. Bucharest, Romania. Academy of Economic Studies from Bucharest Menagement Faculty, Department of Economic Efficiency, Edited by Prof. univ. dr. Ion Vasilescu and Prof. univ. dr. Florica Luban, p.p. 23-34, ISBN 978-973-594-952-5
5. Drago Cvijanović, Branko Katić i Predrag Vuković. (2005): „*The importance of Investments in Privatised Agriculttural Plots of Serbia*”: The Sixth International Symposium: INVESTMENS and ECONOMIC RECOVERY, May 27 and 28, 2005, Buchurest – Romania. Zbornik radova, VOL. I; ISBN 973-87454.1-1; 973-87454-2-x (vol.I) 2 vol. Vol.1.-Index.- ISBN 973-87454-2-X; 658.152(063) str. 135-147.
6. Конкурентност привреде Србије, Jefferson Insitute, Београд, 2003.
7. Пејановић, Р., Тица, Н.: Дилеме око концепта нашег аграрног развоја, Агроекономика, Департман за економику пољопривреде и социологију села, тематски зборник (« Актуелни проблеми транзиције агропривреде »), Пољопривредни факултет, Нови Сад, бр. 36/2007, стр. 7-24.
8. Пејановић, Р., Тица, Н.: Транзиција и агропривреда, монографија, Пољопривредни факултет, Нови Сад, 2005.
9. Пејановић, Р., Његован, З., Тица, Н.: Транзиција, рурални развој и аграрна политика, монографија, Пољопривредни факултет, Нови Сад, Економски институт-Београд, Нови Сад, 2007.
10. Пејановић, Р., Његован, З.: Предузетништво и (агро)економија, монографија, Пољопривредни факултет, Нови Сад, 2009.
11. Попис 2002, Пољопривредна књига 1, РЗС, Београд, децембар 2003.

Примљено: 20.05.2009.

Одобрено: 26.06.2009.

UDC: 631.153(497.11):338.124.4

**PROBLEMS OF AGRICULTURE OF THE REPUBLIC OF SERBIA
AND MEASURES TO OVERCOME CRISIS**

R. Pejanović¹ Ph.D., D. Cvijanović² Ph.D., Z. Njegovan¹ Ph.D.,
N. Tica¹ Ph.D., D. Živković³ Ph.D.

¹ Faculty of Agriculture, Novi Sad

² Institute of Agricultural Economics, Belgrade

³ Faculty of Agriculture, Belgrade

Summary

The authors discuss the current issues of agriculture of the Republic of Serbia, on the occasion of the world economic crisis, which negatively reflects on the agriculture. Agriculture is already in a long-term crisis, which manifests through its permanent unfavorable economic position. The authors distinguished four groups of problems: unfavorable structure of land possession and desorganisation of commodity producers; inordinateness of agricultural market; absence of competitiveness; inadequate role of the state. The authors suggest measures and actions to stop the negative trends in agriculture.

Key words: crisis, agriculture, problems, transition, agricultural policy, market, state, business connectivity, measures and actions.

Author`s address:

Dr Radovan Pejanović
Poljoprivredni fakultet
Trg Dositeja Obradovića 8
Novi Sad
Republika Srbija